

Verslag van de vergadering van de woordvoerders van de Statencommissie Milieu, Mobiliteit en Economie van 21 april 2016 betreffende de BOB-sessie energietransitie

Aanwezig:

Voorzitters:

mw. A.C. Boelhouwer

Leden van GS:

drs.ing. P. van den Berg (gedeputeerde)

Commissieleden:

G.J. Bosman (SP), mw. D.J. Dorresteyn (CDA), ir. H.P. van Essen (GroenLinks), A. Essousi (PvdA), ir. N.J.P. Hoefnagels (D66), mevrouw T. Noordenbos (SP), A.J. Schaddelee (ChristenUnie), mw. ir. J.C.V. Vaessen (VVD)

Adviseur Ruimtelijke kwaliteit:

Ir. P.A. Roncken

Leden van de PCL: mw. ir. A. Tigchelhoff MBA, ir. R. van Ettiger, dr. J.S. van de Griendt

Van ambtelijke zijde aanwezig:

Drs. C. Bontje, dr. R.J. Poort (adjunct-griffier) en mw. G. van Weerd (verslag)

---

1. Opening

De voorzitter heet de aanwezigen welkom, in het bijzonder de leden van de Provinciale Commissie Leefomgeving en de Adviseur Ruimtelijke Kwaliteit. De fracties van de SGP, 50PLUS, en de PVV zijn helaas niet in dit woordvoerdersoverleg aanwezig.

De heer Travaille van de PvdD heeft zich wegens ziekte afgemeld.

2. Mededelingen

Geen bijzonderheden.

3. Korte introductie door leden PCL, de heer Roncken (ARK) en de aanwezige PS-leden

Alle aanwezigen stellen zich kort aan elkaar voor.

4. Discussie over dilemma's en planning afronding BOB-traject

De heer Hans Kraaij presenteert aan de hand van sheets een weergave van de resultaten van de beeldvormende fase over Energietransitie. De presentatie zal digitaal naar de aanwezigen worden gezonden.

Sheet 3: de actieagenda Energietransitie 2018 bevat:

- Een verhaal met scope/visie/ambitie met de sturingsfilosofie
- Het ontstaan van een klimaat waarin de E transitie plaats kan vinden:

- Financiering
- Regelgeving
- Kennis
- Partners
- Succesvolle projecten.

In de discussie tijdens deze oordeelsvormende fase zal het vooral gaan om visie en sturingsfilosofie. Op 23 mei volgt als onderdeel van de vergadering van de commissie MME de tweede oordeelsvormende sessie. Het is de bedoeling dat PS op 4 juli een besluit nemen over de actieagenda Energietransitie.

De heer Hoefnagels is van mening dat de huidige fase in feite nog thuishoort bij de beeldvorming; nog niet alles was in die fase gepasseerd. Hij vraagt hoe de standpunten van PS naar de actieagenda worden vertaald. Wordt op 4 juli de actieagenda van GS besproken en zijn er dan nog amendementen van PS mogelijk?

De voorzitter antwoordt dat er reeds zeer veel is besproken dat normaliter in commissieverband zou passeren.

De heer Kraaij voegt eraan toe dat er met de woordvoerders drie sessies zijn geweest over energietransitie: in november, in december en een grote bijeenkomst in februari. Daarnaast waren er ook bijeenkomsten over energietransitie in relatie tot de PRS en binnenstedelijke ontwikkelingen. Dat alles is inmiddels vertaald naar visie en sturingsfilosofie.

PS-leden hebben ook gevraagd hoe andere provincies met E-transities omgaan. Veel provincies hebben een groot eigen vermogen, dat vooral te danken is aan de verkoop van energiebedrijven en kunnen dat voor energietransitie aanwenden. De provincie Utrecht was daarin wat minder fortuinlijk dan bv. Brabant, Zuid-Holland en Gelderland. De provincie Brabant kan derhalve voor energieprojecten forse subsidies inzetten. De provincie Utrecht kan dat niet en moet naar andere instrumenten omzien. De Utrechtse omgeving heeft daar begrip voor en doet in dit kader vooral een beroep op de procesrol van de provincie Utrecht.

De heer Van Essen begrijpt naar aanleiding van **sheet 7** (inzet provincies) dat de provincie Utrecht – mede vanuit het coalitieakkoord - in totaal een bedrag van € 8 miljoen beschikbaar heeft voor E-transitie.

Dit wordt door de heer Kraaij bevestigd.

Uitgebreid wordt stilgestaan bij potentieel duurzame energie, **sheet 9**.

De doelstelling windenergie voor de provincie Utrecht is 65,5 Mw in 2020 (is 4-7%). De nationale doelstelling komt uit op 6000 Mw. In Utrecht is, rekening houdend met allerlei factoren, 600 Mw haalbaar, dat is 20 x zoveel dan nu reeds is gerealiseerd.

Uit onderzoek blijkt dat er even veel elektriciteit wordt opgewekt in een gebouwde omgeving als er gebruikt wordt. Elektriciteit is slechts 19% van het totale energieverbruik. De rest is warmte, dus nu nog aardgas.

Zonne-energie heeft een behoorlijke potentie voor efficiencyverbetering; zonnepanelen van NASA zijn 3 x efficiënter dan nu het geval is.

De heer Van Essen verwijst naar informatie van NMU over het huidige energiegebruik in de provincie Utrecht en de groei van het windaandeel richting 10% in 2020. Hij meent dat de getallen van de NMU over windenergie in die zin niet geheel corresponderen met de cijfers die hier gepresenteerd worden. Hij adviseert dienaangaande de cijfers nog eens goed te checken. De heer Kraaij zegt dat toe.

De heer Kraaij wijst erop dat 15 tot 40% van het huidige energieverbruik in de provincie Utrecht potentieel afkomstig is van duurzame energie. De conclusie is dat er nog veel energie moet worden bespaard om uiteindelijk te kunnen zorgen voor een energieneutrale omgeving. De opgave is groot maar warmte/koude opslag kan daar een belangrijke rol in spelen.

De volgende discussiepunten liggen voor (**sheet 11**):

1. Hoe kijkt u aan tegen de diverse bronnen van duurzame energie, ook met het oog op ruimtebeslag en ruimtelijke kwaliteit?
2. Welk belang heeft energiebesparing in de energietransitie?

Mevrouw Vaessen beantwoordt de vragen als volgt:

Vraag 1

Uit de sheets blijkt dat waterkracht weinig gaat opleveren. Met zonnevelden kan het nodige worden bereikt, vooral wanneer deze slim met andere oplossingen worden gecombineerd. Zij illustreert dit met het volgende voorbeeld. Steeds meer kippenboeren willen hun kippen buiten houden. Kippen willen graag onder afdakjes tegen de zon schuilen. Het is slim om die afdakjes met zonnepanelen te bedekken. Voorbeelden daarvan heeft zij in Noord-Holland gezien.

Voorts geeft zij aan dat windenergie bijna aan het einde van zijn ontwikkeling is. Nog hogere turbines kunnen alleen maar verder weg op zee worden geplaatst. Op land zit men wat dat betreft aan het maximum terwijl de hoogste turbines in Utrecht niet kunnen worden geplaatst.

Zonne-energie biedt nog vele ontwikkelingen, bv. bij ECN: de ontwikkelingen in de dunne filmzonnepanelen gaan erg snel. Ook wordt het steeds eenvoudiger om balustrades en luxaflex van zonnepanelen te voorzien.

Een warm pleidooi wil zij houden voor geothermie; dat is een nieuwe bron die in de toekomst enorme groeimogelijkheden gaat inhouden. Er zijn plannen om in Nederland voor het eerst naar een diepte van 7 kilometer te gaan boren. Zij juicht dat bijzonder toe. Voordeel van geothermie is dat het onder de grond gebeurt en dat de apparatuur bovengronds slechts de afmeting van een zeecontainer heeft. Dat valt in het landschap niet op. Geothermie biedt h.i. vele kansen voor de provincie Utrecht.

Vraag 2

De rol van energiebesparing wordt volgens mevrouw Vaessen nog erg onderschat. Met name in de industrie wordt er veel energie weggegooid. Er valt veel te winnen wanneer daarop meer wordt gefocust, zelfs meer winst dan bij energiebesparing in woningen. Overigens ziet zij op dat vlak geen duidelijke rol voor de provincie weggelegd, mogelijk wel in het aanjagen en informatie beschikbaar stellen. Zij gelooft in dit verband niet in subsidiëring. Een bedrijf moet over intrinsieke motivatie beschikken om energie te besparen, anders gaat het niet werken.

Ook in de gebouwde omgeving is er nog het nodige te winnen. Zij wijst in dit verband op het project "Nul op de meter", echter, dat vraagt van de particulier een hoge investering en niet iedereen kan dat opbrengen, vooral gezien de lange terugverdientijd.

Inmiddels zijn er bouwers die een stappenplan ontwikkeld hebben waarmee de particulier met bedragen van 6000 of 7000 euro geleidelijk naar nul op de meter toewerkt. Dergelijke bedragen zijn voor particulieren wel overzienbaar.

De heer Hoefnagels gaat uit van de visie Energieneutraal 2040. Dan gaat het z.i. niet zozeer om de vraag of de provincie in 2020 de 65 Mw gaat halen. Beter is het te gaan nadenken over het jaar 2035, de periode waarin de samenleving voor een groot deel elektrisch zal zijn. In de komende 20 jaar is er wellicht veel meer mogelijk geworden dan nu wordt aangenomen. Hij is het geheel met mevrouw Vaessen eens dat de meeste groeimogelijkheden zich voordoen in zon en geothermie.

Uit eigen ervaring weet hij dat energiebesparing in een huis dat uit 1928 dateert niet eenvoudig is, zeker niet als gestreefd wordt naar “nul op de meter”. Wel zijn er “no brainers” mogelijk. Alles wat wordt ondernomen op het gebied van energiebesparing is een nobrainer (daar hoeft men niet over na te denken, dat moet gewoon worden gedaan) en levert geld op. Het grootste deel van de energiebesparing kan heel snel worden doorgevoerd. Een percentage van 70% is niet makkelijk te realiseren, maar men kan wel een heel eind komen. Daar moet fors op worden ingezet.

Over biomassa kan hij niet echt oordelen, zolang hij ruimtelijke informatie mist, maar ook dat heeft consequenties, zoals vervoer.

De heer Kraaij geeft aan dat de consequenties van biomassa bij 2Pj relatief beperkt zijn, omdat er geen extra ruimte nodig is om te produceren. De vervoerconsequenties hangen af van de locatie waar de energie wordt verwerkt. Een grote biomassacentrale midden in de provincie Utrecht vraagt om het afleggen van meer afstanden dan kleine biomassacentrales bij boerderijen. Overigens vraagt het telen van biomassa substantieel meer ruimtebeslag dan het verkrijgen van zonne- en windenergie.

Het valt de heer Roncken op dat de cijfers nu in een ideale setting gepresenteerd worden, omgerekend naar ruimteverbruik. Toch moet er rekening worden gehouden met twee flexibele factoren. Eén daarvan is meer efficiency door veranderende technieken. Dat is een groot voordeel. Hij vindt het belangrijk dat het gepresenteerde overzicht grafisch verbeeld wordt gekoppeld aan een groeicurve over te verwachten innovaties.

De tweede flexibele maat is dat energietransitie zeer veel samenhang heeft met de beschikbaarheid van financiële middelen, de afwegingen daarin en de haalbaarheid daarvan. Het gaat hier om een sterk marktgedreven branche. Het is jammer dat daarover nu gesproken wordt zonder dat de financiële scenario's direct inzichtelijk worden gemaakt.

De heer Kraaij merkt op dat de financiële component later terugkomt in zijn presentatie.

De heer Schaddelee is van mening dat er fors op energiebesparing moet worden ingezet. Hij vraagt wat de curves zijn in het energieverbruik in de toekomst: gaat dat stijgen, dalen of blijft het stabiel?

Heeft dat ook te maken met het stijgend aantal elektrische auto's in de toekomst?

De heer Van Essen licht toe dat het finale energiegebruik van elektrische auto's een derde is van een brandstofauto. Dat geldt ook in de gebouwde omgeving met warmte/koude opslag en warmtepompen. Die technieken zijn veel efficiënter en leveren veel energiebesparing op.

De heer Kraaij verduidelijkt dat de 100 Pj aangeeft wat er nu verbruikt wordt. De prognose is dat het energieverbruik afneemt naar ca. 80 Pj. De snelheid daarvan is afhankelijk van vele factoren.

De heer Schaddelee kan zich ook voorstellen dat dit samenhangt met de ontwikkelingen in het bedrijfsleven en in de industrie. Zijn vraag is of men wel voldoende in verbinding is met het bedrijfsleven.

De VVD noemde de intrinsieke motivatie van het bedrijfsleven voor energiebesparing van groot belang, terwijl subsidies een minder belangrijk instrument zouden zijn. Hij kan zich voorstellen dat in-

trinsieke motivatie voor een deel voortkomt uit financiële gedrevenheid. De ChristenUnie wil toch blijven vasthouden aan instrumenten als subsidies en een revolverend fonds.

Mevrouw Vaessen merkt op dat veel energiebesparingsinitiatieven zich binnen 5 jaar terugverdienen. Bedrijven zijn volgens de Wet Milieubeheer verplicht dat uit te voeren, echter, daar wordt niet op gehandhaafd. Het zou merkwaardig zijn iets te gaan subsidiëren terwijl een bedrijf wettelijk verplicht is een dergelijk initiatief uit te voeren.

De voorzitter zet uiteen dat het bedrijf Interface in Scherpenzeel de eigen behoefte aan energie zelf opwekt met nul impact op het milieu; jaarlijks levert dat 7 miljoen euro op, zonder dat er van subsidiëren sprake is. Zij weet dat de directeur van Interface graag bereid is een en ander aan de commissie toe te lichten.

Mevrouw Vaessen verwijst in dit verband naar het boek "Climbing Mount Sustainability" van Ray Anderson. Zij kan dat iedereen aanraden, evenals het boek "Green Capitalism". Het bedrijf Interface is h.i. een voorbeeld van intrinsieke motivatie om energiebesparing aan te pakken, en dat is te danken aan de visie en het doorzettingsvermogen van de topman van het bedrijf. Gebleken is dat duurzaamheid en winstgevendheid hand in hand kunnen gaan.

De heer V.d. Griendt PCL, komt terug op de mogelijkheden van energietransitie en hoe deze zich verhouden tot de totale energiebehoefte, zoals die nu bekend is. Hij vraagt of er iets kan worden gezegd over het besparingspotentieel in de gebouwde omgeving.

De heer Kraaij antwoordt dat daarnaar geen onderzoek is gedaan. In principe kunnen huizen op termijn energieneutraal worden gebouwd. Voor de industrie en de oude woningen is dat nu nog moeilijk haalbaar. Het energiegebruik in huizen bestaat uit warmte en elektriciteit voor apparaten. Het warmteverbruik kan afnemen door gebruik van isolatie en slimme energiesystemen, maar de elektriciteit voor apparaten zal wellicht alleen maar toenemen. De winst zit vooral in het goed isoleren van woningen. Bij nieuwe woningen is dat veel beter haalbaar dan bij oude woningen.

De heer V.d. Griendt geeft aan dat de verdeling in de huidige woning 2/3^e warmtevraag en 1/3^e elektriciteitsvraag is. De voorzichtige schatting is dat de warmtevraag vrij gemakkelijk met een kwart tot een derde deel verminderd kan worden, zonder dat dit ingrijpende maatregelen vraagt. In de industrie ligt dit anders.

Kenmerkend voor het Utrechtse is dat er veel warmtevraag is voor gebouwen maar minder voor industrie. Voor de beleving van het vraagstuk (wat wel en niet mogelijk is) is dat z.i. een belangrijk gegeven.

De heer Kraaij licht toe dat er in de maatschappij op twee gedachten wordt gehinkt. Zo gaan er stemmen op om in woningen tot ca. 40% energie te gaan besparen, de zgn. no brainers. Tegelijkertijd is er ook een stroming die stelt dat de overheid zich daarmee niet moet bemoeien. Dit zou onvoldoende effect hebben en het zou beter zijn te focussen op energieneutraal, dus "nul op de meter" met de kanttekening dat het door het gebruik van no brainers minder aantrekkelijk wordt de slag naar "nul op de meter" te maken.

Mevrouw Tigchelhoff constateert dat het overgrote deel van energiegebruik te maken heeft met woningen en auto's. Op **sheet 10** wordt aangegeven dat er 30% duurzame energie nodig is. Hoe

haalbaar is dat en hoe kan de provincie dat beïnvloeden, gelet op het feit dat woningen en auto's het meeste energiegebruik vergen? Wil de provincie in 2040 energieneutraal zijn, dan moet ook naar de haalbaarheid van de verschillende opties worden gekeken, immers, de provincie kan niet alles beïnvloeden. Wat wordt er door de provincie gedaan om het gedrag te beïnvloeden richting energiebesparing?

De ASR, gelokaliseerd aan de overkant van het provinciegebouw, geeft met een groot bord aan dat de organisatie qua energie van G naar A is gegaan. Belangrijk is het dat de provincie het terugdringen van het energieverbruik gaat voorleven.

De heer Van Essen ziet in de getallen de bevestiging van de omvang van de opgave. Tegelijkertijd blijkt dat er technieken zijn waarmee energiebesparing mogelijk is, bv. in de gebouwde omgeving, mobiliteit en in elektrische apparaten. De opgave is dus bepaald niet onmogelijk.

Wat betreft de verschillende vormen van het opwekken van energie, is de kostencomponent van groot belang. Wind op land is op dit moment een van de meest voordelige opties; die factor moet wat hem betreft worden meegewogen. Bij zon en wind is er sprake van een grote leercurve. Sinds 2009 zijn de kosten van windenergie met 50% gedaald terwijl er in de opwekking van zonne-energie nog steeds sprake is van enorme innovaties.

Gestreefd wordt naar klimaatneutraal in 2040 en het is verleidelijk een duidelijke voorkeur uit te spreken voor methodieken. Echter, een te selectieve benadering draagt niet bij tot de oplossing van het probleem. Het is zaak dat men de omvang van de uitdaging voldoende beseft, alsmede de wetenschap dat daarvoor meerdere oplossingen noodzakelijk zijn.

De heer Kraaij komt terug op de financiële component. Gebleken is dat de beschikbaarheid van locaties voor windmolens, zonnevelden en geothermie in de hand wordt gewerkt met STE-rijkssubsidies. Jaarlijks is daarvoor landelijk een bedrag van 8 miljard euro beschikbaar; daarmee worden veel projecten over de streep getrokken en worden ze rendabel.

De heer Van Essen merkt op dat het elektrificeren, dat zich o.a. gaat voordoen bij de verwarming van gebouwen, uit zich zelf al veel energiebesparing zal opleveren. Dat geldt ook voor mobiliteit. Wanneer daarbij ook nog isolatie van gebouwen wordt opgeteld, dan lijkt een energiebesparing van 70 tot 80% over een langere periode mogelijk. Energiebesparing van gebouwen kan vaak wel uit, echter, energie is een basisbehoefte waar het liefst zo min mogelijk aandacht aan wordt besteed. Belangrijk is het in die zin woningbezitters en bedrijven te ontzorgen.

De heer Essousi vindt het een uitdaging na te gaan hoe op een efficiënte manier grote slagen kunnen worden gemaakt. Er is in deze provincie weinig fysieke ruimte om activiteiten te ontplooiën met een groot ruimtelijk beslag. Het is interessant aansluiting te zoeken bij maatschappelijke activiteiten, waarbij energietransitie en energiebesparing een kleine stap is in het geheel. Gedacht kan worden aan renovaties, nieuwbouwwijken en transformaties alsmede ruimtelijke ontwikkelingen als het gaat om landbouw en mobiliteit. Spannend is het hoe de rol van de provincie in dat kader kan worden ingevuld. Idealiter zouden alle activiteiten clean energy proof zijn maar dat is nu nog niet haalbaar. Qua technieken zijn er kansen energie te besparen, of het nu gaat om een OV concessie, het aanleggen van een weg of het plaatsen van een geluidswal. Hij begrijpt dat zon en geothermie het best toepasbaar zijn in de provincie Utrecht. Echter, ook wind en waterkracht zullen toepasbaar zijn op bepaalde beleidsvelden waar de provincie zich op begeeft, al dan niet in samenwerking met een waterschap. Hij vindt het interessant de energievormen te linken aan provinciale activiteiten op diverse beleidsvelden. Daarmee wordt de rol van de provincie op termijn ook helder.

De heer Roncken adviseert de leercurve inzichtelijk te maken, zoals door de gedeputeerde is gevraagd. Hij vindt het kansrijk het proces in stapjes op te delen en niet alleen te focussen op de periode tot 2040. De provincie dient zich vooral te richten op de ruimtelijke kwaliteit. De provincie Utrecht is prachtig, dat viel hem vandaag weer op.

In de discussie over ruimtelijke kwaliteit is het opvallend dat het agrarisch gebied twintig jaar geleden geen gespreksonderwerp was. Nu er in het agrarische gebied “glinsterende platen en witte panelen” gaan verschijnen, doet men verbolgen. Hij onderkent in de beleving van de ruimtelijke kwaliteit een trend, en daar moet de visie op worden afgestemd. De actuele trend is een hang naar het cliché, nl. gewoon een sloot en gewoon gras. Innovatieve ideeën daarover slaan niet aan.

Geconcludeerd moet worden dat Utrecht niet de meest ideale provincie is om de grote getallen wat betreft energietransitie en de beoogde besparingen te behalen. Wanneer men zich zeer inspant, blijkt slechts 30% duurzame energie haalbaar te zijn. Toch is symboolwerking noodzakelijk om mensen te beïnvloeden. De symboolwerking moet in de visie terugkomen; die visie moet iets clichématigs hebben. Het cliché van de provincie Utrecht, dat ook door de U10 wordt uitgedragen, is groen, slim en gezond met innovaties. Dat moet duidelijk worden geframed. Zijn inzet zou zijn als provincie Utrecht stappen van vier jaar te maken, wellicht coalitiegewijs. Dat betekent dat er in vier jaar tijd, groene, slimme en gezonde dingen moeten worden neergezet, die iets uitstralen naar de domeinen die de provincie niet kan beïnvloeden. Overigens heeft hij het vertrouwen dat de marktontwikkelingen sneller gaan dan de overheid.

Hij stelt voor in een ander verband na te denken over de “groene dingen”. In de eerste vijf jaar is symboolwerking nodig en moet deze provincie optimisme en vitale betrokkenheid genereren.

De heer Kraaij vervolgt zijn presentatie over de sturingsfilosofie. (*sheet 12 en volgend*).

De vraag is aan de orde hoe er moet worden omgegaan met sectoren waarvoor de provincie weinig instrumenten beschikbaar heeft, met name verkeer en vervoer.

Mevrouw Noordenbos zou willen inzetten op sectoren waarin de provincie werkelijk iets kan betekenen. Bedrijven, die goede informatie krijgen en goede voorbeelden te zien krijgen, raken gemotiveerd om zuinig met energie om te gaan. Zichtbaar is dat de zonnepanelen op daken van woningen in een stroomversnelling komen. Het maatschappelijk vastgoed en sociale woningbouw zijn plekken waar energiebesparing niet vanzelf op gang komt. Wellicht kan de provincie leningen verstrekken om projecten op gang te brengen; overigens hoeft dat niet teveel geld te kosten. Wellicht dat het elektrisch rijden kan worden bevorderd door het plaatsen van meer oplaadpalen.

De heer Schaddelee vindt het aandeel maatschappelijk vastgoed vrij groot. Veranderingen moeten het eerst worden aangepakt bij zaken waar men zelf verantwoordelijk voor is of die men kan beïnvloeden. Het maatschappelijk vastgoed is zo’n categorie. De overheid heeft daar vaak een relatie mee. Wellicht kan nader geanalyseerd worden waar het maatschappelijk vastgoed uit bestaat en met hoeveel eigenaren de provincie een relatie onderhoudt.

De heer Kraaij licht toe dat er op dit moment weinig zicht is op het maatschappelijk vastgoed; het gaat hier om een verantwoordelijkheid van gemeenten en het betreffen scholen, ziekenhuizen, sportverenigingen, verzorgingshuizen e.d.

De heer Schaddelee begrijpt dat de provincie daar in mindere mate een relatie mee heeft, maar toch zou hij dat nader uitgesplitst willen zien. Het sociaal domein valt vooral toe aan gemeenten en zorg-

verzekeraars. Zijn daar maatschappelijke organisaties bij, waar de provincie relaties mee heeft, bv. in de cultuur of mobiliteitssector? Hij zou dergelijke relaties graag inzichtelijk zien.

Mevrouw Vaessen licht toe dat de zon overdag schijnt maar dat dit niet gelijk loopt met het piekverbruik aan elektriciteit. Dat kan gevolgen hebben voor de wijktrafo's. De zonnepanelen op de daken leveren energie terug. In feite wordt het net nu als een soort batterij gebracht maar daar was het niet voor bedoeld. In Duitsland wordt er 40 miljard euro geïnvesteerd in uitbreiding van het net. Gaat men grootschaliger over op het gebruik van zonnepanelen, dan moet er ook worden gedacht aan manieren voor alternatieve opslag van energie.

Mevrouw Noordenbos verwijst naar Salland Wonen in Overijssel waar zonnepanelen op veel sociale huurwoningen zijn aangebracht. Daarmee wordt 120 euro per woning per jaar bespaard. Zij stelt voor daar eens polshoogte te nemen, wellicht levert dat goede ideeën op.

Mevrouw Vaessen deelt mede dat de stroom bij Salland Wonen aan het net wordt teruggeleverd, echter, dat is een eindige situatie omdat het net daardoor kan worden opgeblazen.

In Nederland zijn er mooie ontwikkelingen op het gebied van elektriciteitsopslag, bv. de zeezoutbatterij en de electric storage. Wil men in Utrecht grootschalig duurzame energie gaan opwekken, dan zal men dat moeten kunnen opslaan.

De heer Van Essen meent dat het niet alleen hoeft te gaan om energieopslag maar ook om vraagsturing. Elektrische apparaten gebruiken bij vraagsturing pas energie wanneer de energieprijs laag is c.q. er een overschot aan energie is. De elektriciteitsnetten in Nederland zijn vrij ruim gedimensioneerd. Het door mevrouw Vaessen beschreven probleem treedt z.i. pas later op. De provincie hoeft daar nu geen grote rol in te spelen.

Op dit moment zijn er her en der gasnetten aan vervanging toe. De vraag is of er veel geld moet worden geïnvesteerd in vervanging van de gasnetten, of is het beter dat achterwege te laten en de voorkeur te geven aan een forse energietransitie in een wijk. Een aantal gemeenten is al bewust met dergelijke vraagstukken bezig, maar vooral kleinere gemeenten nog niet. De provincie dient volgens GroenLinks kennis te leveren en partijen te ondersteunen. Hij weet niet of de provincie een keuze moet maken tussen de sectoren. Gemeenten hebben primair te maken met woningen, maatschappelijk vastgoed en kantoren maar het rijk is een belangrijke factor in het stellen van randvoorwaarden en normen voor EPC. De provincie zou wel kleinere gemeenten kunnen helpen en belemmeringen rond financiering weg kunnen nemen, bv. met een revolverend fonds voor meerdere sectoren.

De heer V.d. Griendt constateert dat de auto en de woning nu nog apart staan, maar deze komen in de praktijk dicht bij elkaar. Iemand die elektrisch rijdt, wil zijn eigen stroom opwekken, het liefst via het eigen dak. Dat is een enorme aanjager voor het elektrisch rijden. Het elektriciteitsgebruik voor 1,5 auto, die gemiddeld 15000 km rijdt, wordt net zoveel als het elektriciteitsgebruik in het huishouden. Voor de bestaande woning is dat 20% van de energierekening. De auto wordt cruciaal als medium en wordt het verbindingsmiddel in de energiehuishouding van huishoudens.

De heer Hoefnagels staat op het standpunt dat auto's, overig verkeer en vervoer primair een rijksaangelegenheid zijn. Nu wordt de focus gelegd op "nul op de meter". Een grootschalige aanpak daarvan levert innovatie van woningen op, maar ook voor het maatschappelijk vastgoed, kantoren alsmede de groot- en detailhandel. "Nul op de meter" is veelomvattender dan alleen de woning. Daarmee kan innovatie worden gerealiseerd om het energiegebruik voor meer dan de helft te verkleinen.

De VVD gaf zojuist aan dat er wel degelijk besparingsmogelijkheden zijn voor de industrie. Volgens hem ligt daar wel een taak voor de provincie: daar kan substantieel worden bespaard. Wellicht kan daar veel meer energiebesparing worden bereikt dan bij het OV.

Als er in 2017 of 2019 bussen moeten worden vernieuwd, dan moeten niet de bussen worden gebruikt die per definitie niet meer in 2023 kunnen worden gebruikt. Uiteraard moet er worden ingezet op zo duurzaam mogelijk, bij voorkeur zoveel mogelijk elektrische bussen. Hij realiseert zich wel dat de financiële afweging ook in dit kader erg belangrijk is.

De heer Essousi gaat in op de verdeling naar woningen en auto's. Interessant zijn trends die aan het ontstaan zijn en regionaal van belang zijn. De gemeente Utrecht is bezig met energieneutrale wijken. De Tweede Kamer heeft laatst een motie aangenomen om voor elektrisch te gaan binnen 10 jaar, als het gaat om auto's. De provincie zit tussen twee andere overheden in, maar is wel onderdeel van de trends. De provincie kan trends versterken, kijkend naar energieneutrale wijken. De provincie kent in de ruimtelijke systematiek de rode en de groene contouren. Wellicht kan de provincie met de gemeente Utrecht in gesprek gaan over de vraag of er binnen de rode contouren groene vlekken kunnen worden aangewezen, dat wil zeggen, energieneutrale wijken. De elektrische auto is een nationale, wellicht zelfs Europese trend. Wellicht kan de provincie helpen voorsorteren door middel van oplaadpunten en elektrische netwerken om zo die ontwikkeling te versterken. Daarmee wordt ook de symboliek bereikt, waarover de heer Roncken zojuist sprak, en wordt de energietransitie versterkt.

De heer Roncken merkt op dat smart grid een wereldprimeur in Utrecht is, dankzij privé initiatieven in Lombok, waar nu zelfs de grootste elektrische autofabrikant in geïnteresseerd is. Ook dat is symboolwerking. Men kan zich ook afvragen of de provincie een sociale lobby functie heeft richting smart grid of smart grid communities. De mobiele opslag van energie gaat het z.i. winnen van alle megadure vaste lijnen en installaties. Deze energiewending gaat ook over hetgeen de overheid niet hoeft te betekenen of te ondernemen. Het gaat veel meer over zelfbeschikking zoals de auto, eigen zonnepaneel en eigen energieopwekking. De fluctuatie in het net zal technisch worden opgelost met thuisaccu's of netwerkaccu's.

Voorts gaat hij in op de domeinen waar de provincie wel wat over te zeggen heeft. Er zijn ontwikkelingen gaande om het wegdek zelf opwekkend te laten zijn, de solar road. Hij weet dat Rijkswaterstaat nimmer spreekt over energieopwekking van de weg, zelfs niet met het megaproject ring Utrecht dat 20 jaar gaat duren. De meest innovatieve weg van Nederland ligt tussen Bunnik en Houten. Het is een zelfreinigende weg. In Brabant kon dat niet worden gerealiseerd maar wel in de provincie Utrecht. Er zit kracht in wegontwerpen. De solar road is in Amerika een succes en in Nederland wordt het inmiddels op fietspaden toegepast. De provincie heeft veel wegen en fietspaden. Het wegdek biedt veel mogelijkheden en behoort tot het domein van de provincie. Onderzoek acht hij wenselijk, bv. met behulp van de RU en WUR.

Wat betreft het agrarisch cliché, gaat het om emissievermindering en is de zonneakker erg interessant. Het gaat om een enorm areaal dat kan worden gebruikt. Doet de provincie niets, dan is de kans groot dat er saaie statische zonnevelden door derden worden ontwikkeld. Dat werkt niet mee aan de groene, gezonde en vitale droom. Een proactieve houding is noodzakelijk.

De provincie dient zich z.i. ook bezighouden met een weghaalbeleid voor technieken die achterhaald zijn, zoals OV bussen, windmolens, zonnevelden. Voorzichtigheid en zorgvuldigheid in het landschap is geboden. Zaken moeten kunnen worden opgelegd maar ook worden verwijderd.

Mevrouw Vaessen vindt het een groot probleem dat de materialen voor elektrisch vervoer bijna nog zeldzamer zijn dan fossiele brandstoffen. Het plan om in 2025 volledig elektrisch te rijden, impliceert dat er zeer veel moet worden gedaan om de zeldzame aardmetalen te winnen. Lithium e.d. zijn eindige grondstoffen. Zij wil elektrisch vervoer derhalve niet presenteren als de alles omvattende oplossing. De elektrische auto is de voorloper van de waterstofauto; dat wordt de auto van de toekomst, maar eerst moet de route om slim waterstof te maken worden afgelegd.

De heer Ettiger PCL merkt op dat het energieverbruik in het vervoer veel overlast oplevert. Dat is een belangrijke veroorzaker van fijnstof, vervuiling en lawaai. De aanpak van die sector leidt tot duurzame energie, maar verbetert daadwerkelijk de leefomgeving en kwaliteit van leven. Een stad met elektrische bussen geeft een heel ander effect dan de stad met de huidige bussen. Die andere kant van het verhaal wil hij ook benadrukken. Het elektrisch vervoer heeft dus ook bonussen naast de duurzame energietransitie.

Mevrouw Noordenbos merkt op dat veel zaken vier jaar geleden nog niet denkbaar waren maar nu wel. Men moet niet te bang zijn om, na onderzoek, stappen te zetten. Voorkomen moet worden dat de provincie achter de feiten aanloopt, omdat de techniek veel vorderingen maakt. Wanneer de provincie zelf iets aanpakt, dan versnelt dat ontwikkelingen. Nu volgt de provincie vooral de ontwikkelingen.

De heer Van Essen gaat in op de smart grid, een ideaalbeeld van zelfvoorzienende energie. Hij vraagt zich af of men zich daar wel geheel aan moet vastklampen. Alle studies geven aan dat dit door de fluctuaties over de seizoenen heen een niet waarschijnlijk toekomstbeeld zal zijn. Een symbool en toekomstbeeld is belangrijk, maar belangrijker is het dat te koppelen aan waarden als schone lucht, klimaatverandering en gezondheid. Er moet niet voor een “knuffeltechniek” worden gekozen. Voorts licht hij toe dat het elektrisch rijden wereldwijd een grote vlucht neemt. Nu al rijden er in China 100.000 elektrische bussen. Het wordt tijd dat Utrecht daar in mee gaat.

De heer Kraaij vervolgt zijn presentatie, zie **sheet 19**.

De energierekening in de gehele provincie Utrecht komt uit op 2,5 miljard euro, inclusief auto's. Er is 25 miljard euro nodig om de energierekening duurzaam te krijgen, dus een factor 10. Om de doelstellingen voor 2023 uit het energieakkoord te halen is 3 miljard euro investering in de provincie Utrecht nodig.

Een deel van de investeringen komt niet zomaar voort uit de markt en banken stellen zich voor starters terughoudend op. Energieprojecten zijn vaak kleinschalig en niet interessant voor investeerders. Het ontbreekt aan:

- Financiering van kleine projecten van startende ondernemers
- Het helpen tot de toegang van de beschikbare financiering, de aanjaagfaciliteit.

De provincie heeft het garantiefonds collectieve energiefonds met behulp van Rabo Utrecht opgericht en dat houdt zich bezig met (een deel van) het financieren van collectieve energieprojecten.

Nog steeds is er behoefte aan een energiefonds. Dat heeft niet te maken met het investeren in de 3 miljard euro die nodig is voor de energietransitie, maar juist in kleine onderdelen van die drie miljard euro waar banken niet in geïnteresseerd zijn. Blijft dat fonds achterwege, dan zullen kleine projecten in Utrecht niet van de grond komen.

Bijna alle provincies hebben een soort energiefonds, maar deze verschillen onderling sterk zie (**sheet 20**).

De gemeente Utrecht heeft een energiefonds zoals de provincie dat ook voor ogen heeft, laagdrempelig en bedoeld voor kleine projecten van startende ondernemers. Dat fonds bedraagt 5,7 miljoen euro. Nu wordt er voor 1 tot 1,5 miljoen euro per jaar gefinancierd.

Op een vraag van mevrouw Noordenbos, antwoordt de heer Kraaij dat er vraag is naar duurzame energie en er is sprake van aanbod van zonnepanelen. Er is business om die partijen met elkaar te verbinden. Ondernemers pakken dat op vele verschillende manieren op.

De ING heeft bij al zijn vastgoedeigenaren een energiescan laten uitvoeren om te onderzoeken hoeveel energie er in de panden kan worden bespaard. Zij hopen daarvoor weer leningen te kunnen uitzetten.

Nu is er in de gemeente Utrecht behoefte aan 1 tot 1,5 miljoen euro voor energietransitie. Nagedacht moet worden wat de behoefte provinciaal breed zal zijn. Een bedrag wordt gemiddeld 10 jaar uitgeleend. 1,5 miljoen euro x 10 jaar is 15 miljoen euro. Provinciaal zal er wellicht twee of drie keer zoveel nodig zijn.

Gedeputeerde Van den Berg laat weten dat dit niet het bedrag is dat in het coalitieakkoord is afgesproken. Daar gaat het om 4 miljoen euro met de toezegging dat daar nog eens 4 miljoen EFRO-gelden bij zullen komen. Hij weet nog niet of die gelden kunnen worden ingezet voor een fonds omdat er nogal wat voetangels en klemmen vastzitten aan de EFRO-gelden. Wel vindt hij het verstandig aan te sluiten bij het energiefonds van de stad Utrecht.

De provincie heeft een fonds staan bij de Economic Board Utrecht. Met dat fonds wordt geld gemaakt door toegang te krijgen tot de particuliere kapitaalmarkt. Met eigen geld komen er intelligente financieringsarrangementen tot stand. De vraag is hoe dat zich verhoudt ten opzichte van de maatregelen die door PS gewenst worden. Dat gaat ook over ruimtebeslag, het meeste effect en de laagst aanvaardbare maatschappelijke kosten.

De heer Kraaij maakt vervolgens zijn presentatie af, o.a. over de bemiddelende rol van de provincie en het belang van de netwerken.

Mevrouw Noordenbos vraagt of reeds gekozen is om als provincie aan te sluiten bij het fonds van de stad Utrecht.

Gedeputeerde Van den Berg antwoordt dat die keuze nog niet is gemaakt. Wel adviseert hij PS om bij dat fonds aan te sluiten, omdat er dan substantiële middelen kunnen worden ingezet.

De heer Kraaij vult aan dat het fonds van de stad Utrecht 6,5 miljoen euro bevat en per jaar wordt daarvan 1,5 miljoen euro uitgegeven. Dat fonds raakt op termijn leeg en dan moet er 5 jaar worden gewacht op geld dat opnieuw kan worden uitgeleend. De stad wil dat gat graag overbruggen, zodat er een continu lopend fonds ontstaat.

Op een vraag van mevrouw Noordenbos, antwoordt de gedeputeerde dat er opnieuw over de criteria en condities van het fonds zal worden gesproken, mocht de provincie zich aansluiten bij het fonds van de stad. Dat onderwerp zal dan zeker in PS terugkomen.

De heer Hoefnagels merkt op dat hij in de presentatie te weinig terug heeft gezien van kennisontwikkeling en de kennismakelaarsrol van de provincie, terwijl deze commissie daar wel de nadruk op wil leggen. Hij pleit ervoor dit in dit verhaal alsnog duidelijk te belichten.

De heer Kraaij licht toe, naar aanleiding van een presentatie destijds van de heer Travaille dat kennisontwikkeling aan een behoefte kan voldoen, maar geen doel op zich is. Belangrijk is het dat de provincie zich richt op doelgedrag en attitudeverandering dat mogelijk leidt tot kennisbehoefte. Mensen te prikkelen tot actie door middel van kennisoverdracht hoort bij het oude denken.

De heer Hoefnagels vindt het belangrijk dat ambtenaren en medewerkers, die hun bestuurders van kennis moeten voorzien, voldoende informatie ontvangen. Bestuurders moeten immers afgewogen besluiten kunnen nemen; daarvoor is kennisoverdracht nodig.

De heer Van Essen licht toe dat het opzetten van lokale energiecorporaties e.d. voor gemeenten vaak lastig is. Het zou goed zijn na te gaan hoe de provincie dienaangaande een vangnet kan bieden. Dat is een ander soort kennis dan waar de heer Travaille destijds op doelde.

De heer V.d. Giendt wil het tweede deel van de sturingsfilosofie verbinden met mogelijke bronnen van energie. Hij mist daarin de ruimtelijke component. Wel is er gesproken over het ruimtebeslag. In bepaalde delen van de provincie zijn er met een bepaalde techniek meer kansen dan in een andere regio. Hij verwijst naar het rapport van INM en EZ, nl. "Energietransitie in de regio", dat een handreiking geeft over technieken en welke kansen deze in bepaalde regio's bieden. Ook dat hoort bij de sturingsfilosofie.

De heer Van Essen vindt het belangrijk na te gaan welke synergie er kan worden behaald met andere beleidsdoelen en programma's. Energietransitie is een heel breed onderwerp dat veel andere beleidsterreinen raakt. Het is goed de raakvlakken en de synergievoordelen op de energieagenda te laten terugkomen en de mogelijke kansen dienaangaande op financieel gebied.

De heer Roncken komt terug op de rol van de kennismakelaar. Marco Hekkert liet weten dat een fonds heel nuttig is, mits er tegelijk aan een afzetmarkt wordt gewerkt. Daar is de kennismakelaar voor nodig.

Gedeputeerde Van den Berg vindt de inbreng van de ARK, o.a. wat betreft de cliché's of bestaande conventies in deze provincie, belangrijk. In de RO is men gewend te zoner en waardes toe te kennen. Die bestendigen vaak zo heftig dat er "romantiek of een cliché van uitgaat". Het is erg lastig dat te doorbreken. Belangrijk is het energie als iets vanzelfsprekend te beschouwen, omdat de ontwikkelingen enorm snel gaan, alleen is nog niet duidelijk in welke omvang en in welke snelheid. Hij wil voorkomen dat de provincie daarin een hindermacht wordt.

Hij vraagt PS uit de vanzelfsprekende clichés en conventies te treden. Hij is het eens met de opvatting van de ARK wat betreft de sturingsfilosofie, dat dit proces het best in stapjes kan worden opgedeeld. Een inclusieve kijk, bv. ten aanzien van de veenweidegebieden, is belangrijk.

In dit verband noemt hij ook de hoogspanningsmasten die met grote vanzelfsprekendheid in het landschap zijn gesitueerd. Pas later werd er regelgeving verzonnen voor de bouw. Hij heeft zelf ervaren hoe de discussie ging over zonnepanelen in een historische binnenstad. Vroeger was de stad bezaaid met antennes voor Nederland 1, 2 en 3. Dat vond men toen een vanzelfsprekendheid, terwijl

een zonnepaneel op erfgoed nu op bezwaren stuit. Het is kansrijker ook dit onderwerp inclusiever te benaderen.

Dat geldt ook voor het project “Nul op de meter woningen”. Het simpele feit dat er volgens het bouwbesluit een trap moet worden aangelegd voor het aanbrengen van een verdieping wordt als normaal ervaren. Echter, als het bouwbesluit wordt vergeleken met Duitsland, Zweden of Denemarken, dan is het bizar dat er men in Nederland met hoogwaardige technologie op basis B uitkomt. De provincie mag wat hem betreft meer duwen en trekken aan de vanzelfsprekende conventies.

5. Opzet openbare afrondende bijeenkomst 23 mei 2016, inclusief welke stukken er dan beschikbaar moeten zijn

De voorzitter merkt op dat het slot van de oordeelsvormende fase over Energietransitie op 23 mei zal plaatsvinden richting Energietransitieagenda op 7 juli a.s.

Het voorstel is om deze presentatie, zij het wat meer ingekleurd en richtinggevend, op 23 mei in de openbare vergadering van de commissie MME te houden, gekoppeld aan een overzicht van mogelijke maatregelen. Daarmee krijgen GS richting voor de beleidsontwikkeling, terwijl het besluitvormingsproces daarna in PS zal plaatsvinden.

Zij vraagt of de aanwezigen zich daarin kunnen vinden.

De heer Bosman vindt het cruciaal dat in de stukken duidelijk wordt hoe ver men uitkomt boven de 2,1% en in welke mate de energiebesparing wordt gerealiseerd.

De voorzitter weet niet of op 23 mei alle details in die mate reeds bekend zullen zijn. Zij verwacht dat wel kan worden aangegeven welke maatregelen er met het beschikbare budget niet mogelijk zijn.

De heer Poort laat de heer Hoefnagels desgevraagd weten dat er nog geen zicht is op de lengte van de MME agenda. Uit efficiency overwegingen wordt ingezet op het einde van de MME vergadering die 's middags plaatsvindt. Is de agenda te lang en loopt de vergadering uit, dan moet men wellicht 's avonds om half acht met een apart overleg starten.

De heer Schaddelee begrijpt dat de aanwezigen van 8 februari ook voor de bespreking in de MME vergadering van 23 mei worden uitgenodigd. Belangrijk vindt hij de financiële vertaling van keuzes. Hij vraagt of die op 23 mei inzichtelijk zullen zijn.

Ter vergadering wordt aangegeven dat dit het geval zal zijn.

De heer Van Essen komt terug op de vraag van de SP hoe ver dit ons gaat brengen. Dat is voor een deel afhankelijk van omgevingsfactoren, bv. inzet van rijk en gemeenten. Als onderdeel van de agenda is het goed een soort monitorings mechanisme in te bouwen, zodat er zicht blijft op de voortgang. Hij wil niet heel “kruidenierachtig” vooraf kijken naar zeer gedetailleerde scores van maatregelen; daardoor kan het proces energie gaan verliezen.

De heer Bosman laat weten dat zijn eerdere opmerking die strekking niet had.

7. Rondvraag

Mevrouw Noordenbos vraagt op welke manier de opmerkingen, die vandaag zijn gemaakt, terugkomen in de commissie MME.

De voorzitter antwoordt dat de inbreng van hedenavond al dan niet verwerkt wordt in een stuk, dat tijdig voorafgaand aan de MME vergadering naar de commissieleden zal worden gezonden. Wanneer

onderdelen niet verwerkt worden, dan zal dat duidelijk met redenen worden omkleed, bv. omdat daarvoor de financiën ontbreken.

Tegelijkertijd ontvangen de commissieleden het verslag van deze bijeenkomst. Tijdens de MME-vergadering zal er oordeelsvorming plaatsvinden en zullen de fracties een richting aan GS meegeven.

De heer Kraaij komt terug op de vraag of het effect van maatregelen inzichtelijk kan worden gemaakt. Die vraag is erg moeilijk te beantwoorden. Zo kan bemiddelen door de provincie heel moeilijk aan een bedrag worden gekoppeld. Als dat al lukt, zijn het kleine getallen. Als er in een totaal van 2,5 miljard euro per jaar een bedrag van 4 miljoen euro door de provincie wordt geïnvesteerd, dan gaat dat met kleine stapjes gepaard, in de hoop dat interventies leiden tot veel grotere acties. Vooraf kan dat echter moeilijk worden aangetoond. Getracht is met de sturingsfilosofie inzicht te geven in hetgeen een interactie of interventie kan opleveren. Wellicht is het belangrijker in die rol te geloven dan nu te becijferen wat dat gaat kosten c.q. opleveren.

De heer Van Essen onderschrijft dat de provincie niet in die valkuil moet stappen. Hij wijst wel op een motie van PS waarin wordt gevraagd om een indicator op het gebied van energietransitie. Bij het ontwikkelen van de Transitieagenda is het goed indicatoren te benoemen om de voortgang in beeld te houden. Voor een deel is dat afhankelijk van derden, maar toch is het goed de vinger aan de pols te houden, teneinde na te gaan of inspanningen op dit vlak al dan niet moeten geïntensiveerd. Monitoring op die wijze zou wat hem betreft als onderdeel in de Energietransitie agenda moeten worden meegenomen.

8. Sluiting

De voorzitter dankt de aanwezigen voor hun inbreng en sluit deze vergadering.